

Vasi képzőművészek egregyi templomábrázolásai

A ma Hévízhez tartozó egykori Egregy falu Árpád-kori temploma arany metszés-szerű arányával az egyik legszebb középkori falusi templomunk. Rómer Flóristól Szőnyi Ottón, Gerevich Tiboron, Gerő Lászlón, Dercsényi Dezsőn, Entz Gézánn, Mendele Ferencen és Marosi Ernőn keresztül Koppány Tiborig sokan foglalkoztak művészettörténeti jelentőségével, amire most mi ebben a tanulmányban nem térünk ki, csupán külső megjelenésének közvetett esztétikai vonatkozásait kutatjuk, azon belül is egy Zalával szomszédos megye képzőművészeinek ábrázolásain.

A kihalófélben lévő látványalapú képzőművészet utolsó megnyilvánulásai közé tartoznak e tájképszemléletű alkotások, melyek többségében a múlt század második felében, végén készültek, egy-két, az ezredforduló után született alkotással kiegészítve. A két megye képzőművészete a múlt század közepétől egy ideig szorosabb kapcsolatban volt egymással; közös kiállításokat szerveztek, ahol az alkotók személyesen is megismerhették egymást. „Hét esztendő óta rendszeresen megrendezett kiállítás elé két megyénk dolgozói és kultúrpolitikai tényezői várakozással tekintenek. Kulturális életünk figyelői az első kiállítások tapasztalatait összegezték és így joggal követhetik a fejlődő eredményeket. Megfeleltek-e a megyénk művészei ennek a várakozásnak? Elérték-e azt a művészi szintet, amelyet fejlődésüktől dolgozóink elvártak? Türelem és szeretet jellemzi a várakozást, amelyet az 1957-es képzőművészeti kiállítás megnyitóján tapasztalhattunk.”¹ Ez a Rákosi korszakban fogant „házasság” vagy együttélés azonban nem tartott sokáig, és mára szinte teljesen elszigetelődött egymástól a két megye képzőművészete. A sok hasonlóság mellett nagyon kevés a közös vonatkozási pont, ezek egyike épp tanulmányunk tárgya, az egregyi templomábrázolások a vasi képzőművészek szemével.

„A művészettörténetben nem ismeretlen jelenség, hogy híres műemlékek ihlető forrásai lesz-

nek későbbi korok műalkotásainak. Elég, ha csak Constable-nak (1776-1837) a salisbury katedrálisról készült képsorozatára, Camille Corot-nak (1796-1875) a chartesi katedrálisról festett művére, Claude Monet (1840-1926) híres, a roueni katedrálisról készített képciklusára, vagy Albert Lebourgnak (1849-1928) és Albert Marquet-nak (1875-1947) a párizsi Notre Dame-ot ábrázoló festményeire és Maurice Utrillo-nak (1883-1955) középkori francia templomokat ábrázoló képeire utalunk.”²

A halálraítélt tájképfestészetnek³ a reformáció után tapasztalható második reneszánsza óta, a régi épületek megőrkítése szinte elengedhetetlen része lett a tájképfestészetnek, a romantikus, sokszor melankolikus hangulati hatás keltésének. Ebben a motívumrepertoárban volt kitüntetett szerepe a templomnak, mint tájképmotívumnak. Az idézett pre- és posztimpreszionista példák csak jelzik a téma másodvirágzását, utolsó fellángolását.

Ez az utóbbi jelenség természetesen a hazai festőknek figyelmét is a régi, (román, gótikus) templomaink ábrázolására irányította. Nagy B. István (1933-2006) festőművész a múlt század hatvanas éveinek a közepén fedezte fel magának a zsámbéki templomot, amelyről életművében egy önálló, monumentális képciklust alkotott.

Osváth Miklós (1935-2004) festőművésznek pedig épp az egregyi templom vált egyik kedves motívumává; akvarelleket, tusrajzokat készítet arról. Míg Nagy B. Istvánt a zsámbéki templom dekoratív, lírai konstruktív megfogalmazásai érdekelték, ahol a faktúráknak kiemelt szerepet adott, addig Osváth Miklós az egregyi templom esetében mindig megmaradt a látványélmény visszaadásánál.

Pozsonyi János (1933-2008) szombathelyi festőművész is az ő nemzedékükhöz tartozott.⁴ Ők tanáraiktól és mestereiktől azt hallották, és a festészeti praxisukban is azt láthatták, hogy a posztnagybányai elvek közös nevezőre hozhatók Picasso, Klee vagy Vajda Lajos festészetével. Pozsonyi János

azok közé tartozott, aki fokozatosan elvetette ezt az axiómát. Késői korszakában már nem találunk a tárgyi világra utaló motívumot a festményein, azok az absztrakt expresszionizmus szabad gesztusaiból épülnek fel.

Az egregyi templomról készült festménye korai munkája. A hatvanas évek közepétől erősen kontúrozott, cézanne-i elveken alapuló, a látványt geometrikus formákra stilizáló műveket alkot. Majd az évtized végén Kassák képarcitektúrái hatnak rá, ami később szürrealista-absztrakt festői nyelvvé formálódik műveiben. 1968-ban a Fiatal Vasi Képzőművészek Csoportjának egyik alapító tagja, akik azt a célt tűzték ki maguknak, hogy a vasi képzőművészetben megvalósítsák a táblakép modernizációját. Az Egregyi templom c. festménye tehát a művész egyik legizgalmasabb periódusának tanúja. A templomot körülvevő temető sírkeresztjei pl. az ég kékjének kiterített síkján oldalt fordulnak, és felemelkednek a magasba. Ugyanezen az égi kék mezőn Klee-re emlékeztető amorf áttetsző fehér téglalapformákba egy boltív- és egy félhold motívumot láthatunk, ami talán az égboltozatra, a mennyország látható és láthatatlan struktúráira utal. Maga a templomépület a földszínekből, a magma mater asszociációit idézi fel a nézőben. (A művész 1973-as *Életút, Három grácia* és a *Korok asszonyai* festményei ugyanezt a magna mater szimbólumvilágot jelenítik meg, neolitikus női idolk formavilágát felhasználva.⁵ 1972-ben, tehát az Egregyi templom keletkezésének évében a szombathelyi festő a jáki templomról is készített egy festményt, amelyen a templom déli homlokzati nézetét ábrázolta. Azon a képen egy ikerablak- motívum van halványan felnagyítva a templom mögötti égi mezőben.

Varga Bernadett (*1963) iparművész Egregyről származik, így gyermekkori élmények kötik az Árpád-kori templomhoz, ami nem messze tőlük, a kertjük fölött helyezkedett el, sőt a szőlőjük is közel volt a templomhoz. Az Iparművészeti Főiskolán a diplomamunkája is az egregyi templomhoz

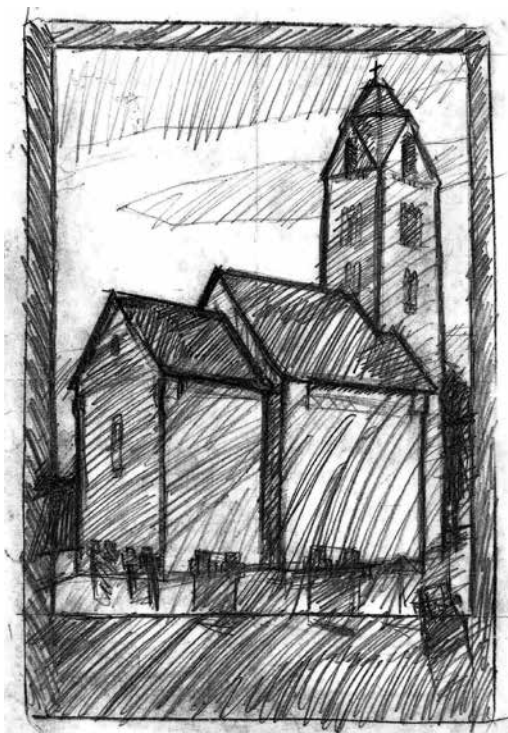
Pozsonyi János: Egregyi templom
olaj, vászon – 1972

kötődött: annak északi falára kellett egy apokalipszis ábrázolást terveznie, illetve egy részletét megszőnie. Apokalipszis - kartonját (350x240 cm) a 2018-as kőszegi kiállításán is bemutatta.⁶

„Faliképmet a templom északi falára terveztem. Észrevettem ugyanis, hogy a hajó északi és déli fala közötti egyensúly teljesen felbomlott, részben amiatt, hogy a déli falon található 2 fulke és ajtó, valamint 2 ablak. Itt tárták fel ezen kívül a felszentelési keresztet és a nagy kiterjedésű középkori vakolatot is, ami még külön súlyt ad ennek a falfelületnek. Ezzel szemben az északi falon csak a tagoló fulkesor található, fölötte pedig nagy fehér felület. Azért is indokolt itt az ábrázolás, mert a középkori templomoknak ezt a falát szinte mindig képek borították. Az égtáj szimbolikája szerint az északi fal a sötétséget, a bűnt szimbolizálja. Ezért is lehetséges itt elhelyezni a gobelint, mert pontosan az utolsó időszak sötét helyzetének kinagyítására épül.”⁷

Varga Bernadett: Egregyi templom
linómetszet, papír – 1986

Tóth Csaba: Egregyi templom
ceruza, papír – 1986

Varga Bernadett diplomamunkája a Jelenések könyvét absztrakt képként ábrázolja, középkori, ún. szalagfonatos írások vegyítésével, tehát így részben konceptuális mű is.

Az egregyi templomról készített linómetszete ennek a diplomamunkának az előkészületei során született. A templomot délkelet felől ábrázolja, a körülötte lévő temető táji környezetével együtt. A jellegzetes Balaton-felvidéki kőkeresztek mellett egy-két fa sírkerszt is megjelenik motívumként, ami a régi falusi temetők szegényes egyszerűségét idézi meg. Magának a templomnak az épülettömbje nagyvonalúan van ábrázolva, ugyanakkor annak építészeti jellegzetességei így is láthatók.

E sorok írójának ceruzarajza közel egy időben készült Varga Bernadett grafikájával, annak szinte tükörkép-ábrázolása. Ezúttal északkelet felől látjuk a templomot, a szentély délkeleti falát megtörő két ablaknyílás nélkül. Csupasz, várszerű falakat látunk csak, expresszív, ferde, gesztuszerű vonal-raszterrel tónusozva, enyhén

kubisztikus látásmódban. Szinte szobrászian tömörszerű a hármastagolású (szentély, hajó, torony) épület. A temetői környezet itt is fontos eleme a rajznak.

E munka szerzője ebben az évben (1986) több művet is készített a templomról.⁸

Pozsonyi János előbb említett képlékeny, átalakuló időszakához hasonlóan munkásságában ez a három egregyi templom-ábrázolás, szinte pillanatfelvételnak számít. Az olajfestményen a sírok virágainak és a sárguló bokrok leveleinek foltszerű megjelenítése átalakul a templom külső festés- emlékeinek tüzes, izzó motívumaivá. Ég és föld, élet és halál kötődik össze ezáltal. A templom ezúttal szinte reliefszerűen van ábrázolva, akár egy színes dombormű. A kékes-szürke alapszövegből szétszórtan felcsillannak a narancsos komplementer színek. Ez a fajta gondolkodás a művész absztrakt képei hozományának tekinthető.

A pittkréta-rajzon a templomot északnyugat felől látjuk, karcsú tornya és ugyan-

Tóth Csaba: Egregyi templom
olaj, karton – 1986

Tóth Csaba: Egregyi templom
kréta, papír – 1986

ilyen teste az épület már-már gótikus arányait emelik ki. A rézsúsen függőleges vonal-raszter a templom ősi funkciójára utal, az ugyanis kapocs ég és föld között. (Hasonló szándékú grafikai megoldásokat Aba Novák Vilmos grafikáin, rajzain láthatunk.) A temető jellegzetes, mára sajnos nagyon megfogyatkozó ikerkeresztjeinek csak a sziluettjét látjuk itt- ott elszórtan a templom körül.

Tóth Magdolna (*1997) - jelenleg a Pécsi Tudományegyetem Művészeti Karának szobrász szakos hallgatója - az egregyi templomról készített akvarelljét 15 évesen készítette.⁹ A kép tehát pályakezdésének dokumentuma. A tornyot takaró facsoport koronája kicsit a kompozíció szélére szorult. Tóth Magdolna ettől az időtől kezdve végig dolgozott a Vasszécsenyi Plein Air Művésztelepeken, ahol a tájképfestését fejlesztette, tökéletesítette.¹⁰

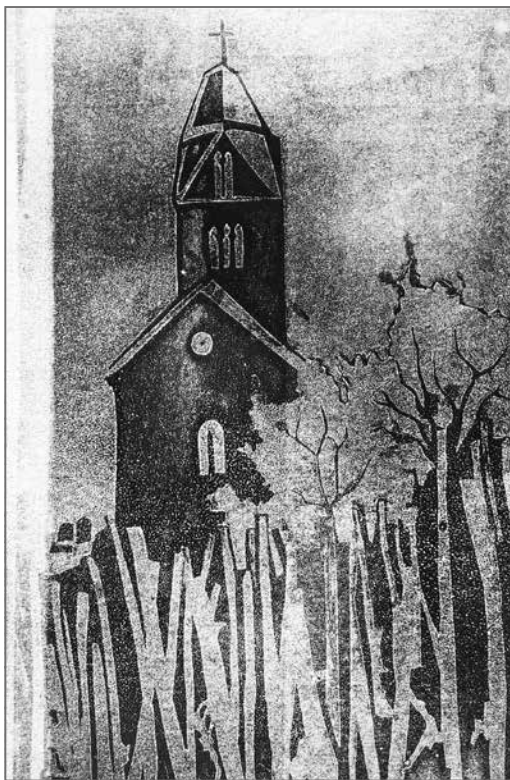
Varga Bernadett a kétezres évek elején külön képciklust szentelt az egregyi templomnak, amiből most három gobelintervet

közlünk. A tervtől a megvalósulásig egy másik műve kapcsán így vall: „Hévíz mellől, Egregyről származom. Falunk temetőjében volt egy letört homokkő kereszt, szinte a földből kapartuk ki. Azon volt a Pietám motívuma. Évekkel ezelőtt fotóztam, és aztán egyszer csak megérett bennem.”¹¹

Gobelintervein minden eddigi képtől eltérő a templom nézete, hiszen keletről látjuk azt, a szentély, hajó, torony hármastársa a frontalitástól csak egy kicsit mozdul ki. Az épületbe betakarnak a dombon lévő szőlőkarók. Közel 10 képből áll a sorozat. A közölt három kép közül a két szélső szinte fotónegatív hat, míg a középső ennek pozitív ellenpólusa. Ezen egyébként a szőlőkarók motívuma az égen is megismétlődik, ettől lesz a terv mélyebb tartalmú, gondolatilag is tagoltabb. (Alsó és felső világ, kép és tükrökép.) Mindhárom kárpitterv az érzelmi, hangulati erejével hat. Olyan költőiséggel bírnak, mint régen Mednyánszky László tájképei. Az előtér és a háttér azonos szövete és a szőlőkarók rusztikus rasztere megidéznek a templom viharos évszázadait.¹²

Tóth Magdolna: Egregyi templom
akvarell, papír – 2013

Varga Bernadett: Egregyi templom
kárpitterv – 2014

Varga Bernadett: Egregyi templom
kárpitterv – 2014

Varga Bernadett: Egregyi templom
kárpitterv – 2014

Tanulmányunk egy szűk témára, motívumra koncentrált, ráadásul olyan elvek szerint melyek lassan a művészettörténeti múlthoz tartoznak, hisz ez a fajta látványélményen alapuló képi inspirálódás eltűnő félben van a képzőművészet mai gyakorlatában. Clode Monet, Vincent van Gogh, vagy a mi Csontvárynk, vajon mit szólna mindehhez? Ez egy másik tanulmány tárgya lehetne.¹³

E művész a látványélmény megszállottjai, prófétái voltak. Ki gondolta volna, hogy a festészetnek az a küldetése, hogy az ember és a természet dialógusát kutassa és azt tapasztalati megfigyelésekkel tárja fel, egyszer majd történelmi süllyesztőbe kerül? Ez a rövid írás ez ellen apellál, hogy az utókor ne vesse a szemünkre: „Miért hagytuk, hogy így legyen?”

JEGYZETEK

¹ NN.: A Vas-Zala megyei képzőművészeti kiállítás margójára – Vas Népe, 1957. 10. 20. Sz.hely (4)

² Tóth Csaba: A csempeszkopácsi templom képzőművészeti ábrázolásai - Vasi Szemle, 2018/3 Sz.hely (310)

³ A tájkép, illetve kiszélesítve a táblakép halála (amely agóniának szemtanúja, kortársai vagyunk) egy nagyobb tanulmányt érdemelne. A történet távirati stílusban: A tájkép a fordulat évétől, 1948-tól a marxista kultúrpolitika szemében polgári csökevénynek számít és kiszorítják a művészképzés tanterveiből. Az 1968-as neoavantgárd fordulattól kezdve már egyértelműen kispolgári giccs. Az avantgárd hegemonia (I. világháború előtti avantgárd, neoavantgárd, transzavantgárd) és a kortárs képzőművészet liberális falanszterének 3 T-jében már egyértelműen nemkívánatos, tiltott kategória. A táblaképpel együtt így vehetünk búcsút a tájképtől, pedig mindkettő évszázadokon keresztül hely és energiatakarékos műfaja volt a képzőművészetnek.

⁴ Tóth Csaba: „FELSZABADULTABB, UNIVERZÁLISABB KIFEJEZÉSMÓDOKRA VAN SZÜKSÉG” - Emlékezés Pozsonyi János festő- és grafikusművészre - Vasi Szemle 2016/6 Sz.hely (685-698)

⁵ A művész a Szombathely melletti Sé településen halt meg, ahol egy neolitikus áldozati szentély nyomait tárta fel Károlyi Mária, a Savaria Múzeum régésze, rengeteg női áldozati idol szobortö-

redéssel. Erre szoktuk mondani, hogy nincsenek véletlenek.

⁶ Örökségünk - Kőszeg, Jurisics vár lovagterme.

⁷ Varga Bernadett diplomamunkájához készült portfólióból, 1988 Bp. Magyar Iparművészeti Főiskola (23-24)

⁸ A Képzőművészeti Főiskola előtt és alatt is a tájkép foglalkoztatta, kereste azokat a lehetőségeket, miként lehet a kortárs művészet nyelvéhez, esz-köztárához megújítani, hozzáigazítani a műfajt (Véges és végtelen - 1991, Változó és változatlan - 1991, Észak - 1992, Rezervátum - 1983, Megdőlt vízszintes táj-1983, Tudás és megismerés - 1984, Az utolsó erdő - 1984, Alkony kék komplementben - 1984, Perspektíva - 1984). Ezekben a munkákban egyben a táblakép határait is kutatta. A diplomamunkái is tájképek voltak (Törésvonal - 1985, Hold I. - 1985, Hold II. - 1985). A diploma után ötödévben viszont absztrakt- expreszszionista képeket készített, a Tragédia születése képciklusa (1985) 12 képből állt. A sorozat egyik darabját a szerző 1986-ban a Göcseji Múzeumnak ajándékozta, mivel abban az évben Zala megye őt delegálta a Lendvai Nemzetközi Művésztelepre.

⁹ Tóth Csaba: Tóth Magdolna képző és iparművészeti alkotásai - Vasszécsenyi Múltidéző 2018/1

¹⁰ Tóth Csaba: Vasszécseny a képzőművészetben - Vasi Szemle 2018/2 Sz.hely (170-198)

¹¹ Horváth Sándor: Ha hideg, mégis miért meleg?! (Varga Bernadett szőnyegképeiről) - Vas Népe, 1993. 03. 03. Sz.hely (7)

¹² „A XVI-XVII. századi török pusztítások során a templom is erősen megsérült. Ezt bizonyítja, hogy a hajó és a szentély északi falának felső harmada, a torony keleti fala, továbbá a hajó délnyugati sarka másfajta kőanyaggal történt pótlást mutatnak. Ezek a helyeken a középkori vakolat is hiányzik.” - Sz. Czeglédi Csilla: A templom építéstörténete - Az egregyi Árpád-kori templom (Veszprém Megyei Múzeumi közlemények, 1967) Veszprém (200)

¹³ Varga Bernadett kárpittervei Monet, a Roueni katedrálisról festett képsorozatát is megidézik.